

4. Основы педагогического мастерства / Под ред. И.А.Зязюна. - К.: Вища шк., 1987. - 207 с.
5. Пассов Е.И. Ситуация, тема, социальный контакт // Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия / Сост. А.А.Леонтьев. - М., 1991. - С.162-173.
6. Учебный материал и учебные ситуации: Психологические аспекты /Под ред. Г.С.Костюка, Г.А.Балла. - К.: Рад. шк., 1986.-143 с.

УДК 159.923.2

Тищенко Л.В., кандидат психологічних наук

САМОСТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

На сучасному етапі розвитку психологічної науки категорія «ставлення» є однією з провідних у визначенні базових характеристик особистості. Психологічна природа ставлення достатньо складна і різноманітна: деякі дослідники пов'язують її з активністю індивіда (В.Н.Мясищев, В.А. Ядов), інші — з його емоційною сферою (Л.І.Божович, Ю.А. Приходько, Г.І. Щукіна, Н.А.Морозова, В.С.Мухіна); представники іншого напрямку – з формою психічної діяльності, найбільш представленою у мотиваційно-емоційній сфері особистості (К.О. Альбуханова-Славська, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн). Саме з мотиваційно-емоційною спрямованістю активності особистості більшість дослідників пов'язують феномен ставлення щодо себе. Найбільш глибокий та багатосторонній аналіз проблеми ставлення здійснено В.М. Мясищевим, який розглядає «ставлення до себе» як базову категорію психології та як вихідну одиницю психологічного аналізу.

Переважає більшість підходів щодо визначення проблеми самоставлення розглядає її як невід'ємну частину категорії свідомості. На думку С.Л. Рубінштейна, свідомість є первинним утворенням, порівняно із самосвідомістю, яка формується через активність людини як суб'єкта життєдіяльності [8]. Виокремлюючи власне «Я», індивід розглядає себе як дещо самостійне по відношенню до оточуючого, виділяє себе як суб'єкта своїх дій. Саме в цьому аспекті відображається міра усвідомленості особистістю себе та рівень її зрілості в цілому.

В роботах, присвячених вивченню природи самосвідомості (У.Джемс, Р. Бернс, Р. Харт, В. Кайгер, Л. Велс, Г. Маквелл, С.Л. Рубінштейн, Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, В.М. Мясищев, В.В. Столін, І.С. Кон, О.Г.Спіркін, І.Д. Бех, І.І.Чеснокова), використовується поняття Я-концепції, яке тісно пов'язане з категорією «самоставлення». Дослідження вітчизняних фахівців (Л.С.Виготський, В.М. Мясищев, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн) показали, що самосвідомість – це динамічна єдність знання і ставлення, інтелектуального та афективного. При цьому стверджується, що емоційна та когнітивна оцінка виникає при порівнянні уявлень особистості, що сформувались в рамках власної «Я-концепції».

Провідною детермінантою саморозвитку та самоздійснення особистості виступає самоставлення. На сьогодні не існує єдиного підходу щодо визначення феномену самоставлення. Аналіз робіт, присвячених проблемі ставлення індивіда до самого себе, дозволяє констатувати наявність безлічі психологічних категорій: «узагальнена самооцінка», «самоповага», «самоприйняття», «емоційно-ціннісне ставлення», «власне самоставлення», «почуття власної гідності», «самовпевненість», «самозадоволення», «аутосимпатія», «самоцінність» тощо. Зміст та природа феномену самоставлення розкривається за допомогою таких категорій, як «установка» (Д.М. Узнадзе), «особистісний смисл» (О.М. Леонтьєв), «відношення» (В.М.Мясищев), «атитюд» (М.Розенберг), «соціальна установка» (І.С. Кон, Н.І.Сарджвеладзе), «почуття» (С.Л.Рубінштейн) [5, 6, 8, 9].

У зарубіжній психології, починаючи з робіт У. Джемса, самоствавлення розглядається як компонент самосвідомості особистості, що виконує функцію прийняття особистістю самої себе та досліджується у взаємозв'язку з іншими складовими Я-концепції, перш за все, з образом та картиною «Я». Складовими самоствавлення, за визначенням К. Роджерса, виступають самооцінка (оцінка себе як носія певних властивостей та якостей) та самоприйняття (прийняття себе як унікальної індивідуальності, що має не тільки чесноти, але й слабкі сторони та недоліки) [4]. Р.Бернс пов'язує самоствавлення із твердим переконанням у імпонуванні іншим людям, впевненістю у власну здібність до того чи іншого виду діяльності, а також із почуттям власної значущості. В дослідженнях Л.Велес та Г. Маквелла самоствавлення визначається як почуття власної компетентності, як прихильність та симпатія до себе.

У вітчизняній психології початком фундаментальних досліджень феномену самоствавлення стали дослідження І.Д. Беха, І.С. Кона, О.М.Леонтьєва, С.Р.Пантелєєва, С.Л. Рубінштейна, А.Г. Спіркіна, В.В.Століна, Н.І. Сарджвеладзе [2, 4, 7-9]. Теоретичні основи вивчення самоствавлення як компонента самосвідомості закладені І.І.Чесноковою. Вона започаткувала поняття «емоційно-ціннісне самоствавлення» як специфічного виду емоційного переживання, в якому відображається власне ставлення особистості до того, що вона пізнає, розуміє, відкриває відносно самої себе. Представниками школи Д.М. Узнадзе категорія ставлення щодо себе визначається як установче утворення. В рамках даного підходу концептуальна модель самоствавлення як різновиду соціальної установки розроблена Н.І. Сарджвеладзе. Він першим використав термін «самоствавлення» [9] та розглядає цей феномен як багаторівневу емоційно-оціночну систему, що має у своєму складі два блоки: об'єктивний («Я», як об'єкт) та суб'єктивний («Я», як суб'єкт). Кожен з цих способів самоствавлення реалізується завдяки когнітивній активності та емоційним реакціям індивіда, а також системі його дій або готовності до них.

Ставлення до себе І.С. Кон визначає як «глобальну самооцінку особистості, що виступає загальним знаменником, підсумковим виміром «Я», який виражає міру прийняття себе, або ставлення до себе, похідне від сукупності окремих самооцінок» [5]. Загалом, у вітчизняній психології глобальна самооцінка розглядається як особливе афективне утворення, що виникає в результаті інтеграції самопізнання та емоційно-ціннісного самоствавлення; як загальне відчуття «за» чи «проти» себе; як сукупність позитивних та негативних компонентів самоствавлення. За визначенням В.В. Століна, самоствавлення пов'язується із реальною життєдіяльністю суб'єкта через систему особистісних мотивів, але не є наслідком його знань про себе чи реакцією на певні аспекти власного образу «Я». Автор вважає, що кожен з емоційних компонентів самоствавлення вносить самостійний вклад в інтегральне почуття «Я» («глобальне самоствавлення»). Значно відмінним від концепції самоствавлення В.В. Століна є погляд А.В.Петровського, який вважає, що самоствавлення побудовано за принципом динамічної ієрархії, а не адитивності. Це означає, що зміни однієї структурної складової самоствавлення значно впливають на його інтегральний показник та зумовлюють самоприйняття чи самовідторгнення особистості в цілому [4]. В свою чергу, Л.С. Виготський стверджує, що глобальне самоствавлення визначається специфікою соціального середовища та особливостями розвитку особистості. Крім того, автор наголошує на існуванні тісного взаємозв'язку особливостей самоствавлення індивіда та характеру його діяльності: самореалізація в значущій діяльності зумовлює позитивне чи негативне самоствавлення особистості [4].

Психічний феномен самоствавлення, з точки зору І.Д. Беха, є ключовим для процесу формування та розвитку особистості: саме завдяки йому відбувається оцінювання та прийняття чи неприйняття власного «Я». Категорія «ставлення» розкриває сутність смислового зв'язку, єдності людини і світу, а також самого змісту цієї єдності: чи буде вона морально конструктивною чи деструктивною щодо індивіда [2]. За визначенням В.М. Мясичева, використання категорії «ставлення» надає можливість більш детально

з'ясувати суб'єктивний психологічний механізм розвитку особистісних цінностей як компонентів узагальненого «образу Я». Психічне явище «ставлення щодо себе» не виникає водночас та раптово із ставлення до зовнішніх об'єктів [6]. Ставлення до себе, на думку А.Г. Спіркіна, надає можливість індивіду усвідомити себе завдяки усвідомленню власного ставлення до світу, до інших людей, а також сутності власної діяльності та її результатів. За даними досліджень С.Р.Пантелєєва, самоствавлення — це безпосередній феноменологічний вираз смислу «Я» для самого суб'єкта. На думку автора, воно складається із емоційного переживання і оцінки власної значущості (смислу Я), яке має прояв у різних формах: почуття усвідомленості Я; самовпевненість; самокерівництво; відображене самоствавлення; самоцінність. Самоствавлення, як поєднання когнітивного, емоційного та конативного компонентів, на думку О.У.Селєзньова, значною мірою визначає оцінку навколишнього, формування уявлень щодо світу та самого себе, забезпечує прогнозування своєї соціальної ефективності і ставлення до себе оточуючих, регулює міжособистісні відносини.

Отже, самоствавлення становить собою складний феномен, динамічну ієрархічну систему, що містить в собі взаємоперетворювані, різними способами пов'язані та ієрархічно влаштовані підсистеми. Тим самим самоствавлення впливає на ефективність діяльності особистості. На сьогодні в сучасній психології найбільш перспективним є підхід, з точки зору якого самоствавлення – це безпосередня представленість в свідомості індивіда особистісного смислу «Я». Даний підхід базується на ствердженні, що в основі самоствавлення особистості лежить оцінка нею власного «Я» та власних якостей у відношенні до мотивів, що ввідображують її потребу у самореалізації [4].

Теоретичний аналіз проблеми показав, що: самоствавлення розглядається психологічною наукою як дійовий початок саморозвитку індивіда та реалізації його самості, як обов'язкова невід'ємна основа суб'єктності людини; самоствавлення є необхідним каналом впливу особистості на розвиток власних ставлень щодо життя. Але, незважаючи на наявність фундаментальних досліджень феномену самоствавлення особистості, не визначеними є питання щодо його зв'язку із специфікою життєвої організації особистості. Саме це виступає предметом наших подальших досліджень.

Література

1. Джемс У. Личность / У. Джемс // Психология самосознания: хрестоматия. – Самара: Изд. дом «БАХРАР-М», 2003. – С.7-34.
2. Кольшко А.М. Психология самоотношения: Учебное пособие / А.М.Кольшко. – Гродно: ГрГУ, 2004. – 102 с.
3. Мясичев В.Н. Психология отношений: избр. психол. труды / В.Н.Мясичев // под. ред. А.А. Бодалева. – Академ. пед. и соц. наук, Московский психол.-соц. инст. – Воронеж: Ин-т практ. психологии, 1998. – 362 с.
4. Пантеев С.Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система / С.Р.Пантеев. – М.: МГУ, 1991. – 110 с.
5. Сарджвеладзе Н.И. Структура самоотношения личности и социогенные потребности / Н.И. Сарджвеладзе // Проблемы формирования социогенных потребностей: сб. статей. – Тбилиси, 1974. – С. 103-107.

УДК:316.62 – 053.9:369.223.22 (043)

Ткач І.О., асистент

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ГЕРІАТРИЧНОГО ЦЕНТРУ

Як ми знаємо, похилий вік не завжди асоціюється з позитивом, особливо на фоні перебування в геріатричних домах. Тому тут виникає необхідність психологічної допомоги по формуванню нової ідентичності, нового сенсу життя.